

Національна академія аграрних наук України

РЕЗОЛЮЦІЯ

Круглого столу «Українські чорноземи: охорона, моніторинг, землеустрій»

Київ, 23 червня 2022 року

Україна має унікальний ґрунтовий покрив – більше 60 % її площі зайнято чорноземними ґрунтами, які за характеристиками кореневмісного шару, властивостями, потенціалом родючості, придатністю до вирощування багатьох польових культур не мають собі рівних. Завдяки великому ресурсному потенціалу природної родючості чорноземів Україна займає провідну позицію у світовому експорті зернових культур і соняшнику. Разом з тим, в Україні протягом останніх років домінувала незбалансована дефіцитна система землеробства з поступовим збідненням ґрунтового-ресурсного потенціалу та погіршенням екологічного стану ґрунтів. Як наслідок, ґрунти втратили значну частину гумусу, найродючіші у світі чорноземи перетворилися на ґрунти з середнім рівнем родючості і продовжують погіршуватися. Зберігати й надалі такий підхід до родючості неприпустимо, бо це призведе до подальшого загострення проблеми. На жаль, за часи незалежності систематичної роботи з охорони ґрунтів в Україні не було налагоджено.

У процесі здійснення земельної реформи відбувся перерозподіл власності на землю. Зросла кількість власників землі, що відбулося внаслідок паювання земель сільськогосподарського призначення та передачі їх у приватну власність. При цьому набула значного поширення оренда земель. Формування земельних відносин та зміна форм власності та господарювання на землі на даний час не забезпечили поліпшення використання земель та їх охорони.

Інтенсифікація землеробства зумовлює великі ризики посилення деградації ґрунтів та зниження їх родючості. Тому потрібно реформування системи державного контролю стану ґрунтів і регулювання у сфері охорони ґрунтів та їх родючості, нова державна політика, розроблення і прийняття нової Загальнодержавної програми використання та охорони ґрунтів України на період до 2030 р.

Через незавершеність земельної реформи, недостатню наповненість Державного земельного кадастру, неефективний рівень правового захисту

ґрунтів, недостатність і практичну недосконалість контролю стану їх родючості в країні фактично функціонує тип землекористування з очевидними негативними наслідками для наступних поколінь.

Ситуація значно погіршилася у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. При цьому руйнується ґрунтовий покрив, розвиваються деградаційні процеси, у т.ч. і на чорноземах — механічна руйнація, забруднення, засмічення та ін. За даними Мінагрополітики України, у структурі пошкоджень найбільші втрати фіксуються внаслідок знищення або часткового пошкодження сільськогосподарських угідь та незбору врожаю — 2,1 млрд доларів США. Сільськогосподарські землі зазнали двох значних видів пошкоджень – мінне забруднення та пряме фізичне пошкодження. Вартість обстеження земель з високим ризиком мінного забруднення та розмінування постраждалих територій оцінюється в 436 млн доларів США.

Загальна площа сільськогосподарських земель, які знаходяться на тимчасово окупованих, деокупованих та небезпечних територіях становить понад 10 млн га. Значна частина небезпечних територій з метою повернення у господарське використання потребує проведення заходів щодо усунення наслідків бойових дій: розмінування, прибирання фортифікаційних споруд, відновлення поверхневого шару тощо, що потребує реалізації національних програм та інвестиційних проєктів.

В умовах воєнного й повоєнного стану суттєво змінюється структура землекористування та посівних площ через погіршення стану аграрної економіки, нестачу матеріально-технічних і трудових ресурсів, блокування транспортних потоків, скорочення внутрішнього попиту, зміни балансів виробництва, споживання та імпорту-експорту сільськогосподарської продукції.

Існує потреба у корегуванні державної земельної політики, удосконаленні нормативно-технічних документів щодо використання земель, зокрема норм і правил у сфері землеустрою, нормативів у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів, яким завдано шкоду внаслідок надзвичайних ситуацій, збройної агресії та бойових дій.

Зважаючи на вищевикладене, проаналізувавши наявні виклики у галузі охорони земель як основного національного багатства Українського народу, заслухавши та обговоривши доповіді, учасники Круглого столу пропонують Кабінету Міністрів України, Міністерству аграрної політики та продовольства України, Державній службі України з питань геодезії, картографії та кадастру реалізувати таку систему заходів, спрямованих на забезпечення раціонального

використання земель, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля:

1. Невідкладно розробити та затвердити Загальнодержавну цільову програму використання та охорони земель, у якій передбачити прогноз і пріоритети використання земельних ресурсів, також і в контексті відновлення від наслідків війни, зокрема:

- основні напрями сталого використання земель залежно від їх категорій;
- пропозиції щодо раціонального, економічно ефективного та екологічно безпечного використання земель;
- головні напрями охорони земельних ресурсів;
- заходи щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, досягнення нейтрального рівня деградації земель;
- шляхи охорони і відновлення родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення;
- заходи з адаптації до зміни клімату;
- узгоджені заходи охорони земель лісового та водного фондів;
- напрями охорони земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, земель оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Передбачені заходи повинні здійснюватися шляхом розроблення необхідної землевпорядної документації, освоєння проєктів з визначенням обсягів та джерел фінансування, проведенням моніторингу здійснення зазначених заходів. Для здійснення заходів Програми мають розроблятися регіональні програми використання та охорони земель з урахуванням стану земельних ресурсів і місцевих особливостей, можливостей матеріального та ресурсного забезпечення виконання запланованих заходів шляхом розроблення і впровадження:

- схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, територій територіальних громад;
- комплексних планів просторового розвитку території територіальної громади.

2. Необхідно підготувати зміни до Земельного кодексу України, законів України «Про охорону земель», «Про землеустрій» та інших законодавчих актів, що передбачатимуть удосконалення законодавчого, наукового, інформаційного,

організаційного забезпечення раціонального використання земельних ресурсів та їх охорони на загальнодержавному рівні, включаючи створення нормативно-технічної бази, норм і правил у сфері землеустрою, забезпечення обов'язкового розроблення схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, територій територіальних громад; комплексних планів просторового розвитку території територіальних громад; впровадження сучасних методів здійснення моніторингу земель на основі автоматизованих інформаційно-аналітичних систем та дистанційного зондування Землі.

Також слід передбачити здійснення невідкладних та ефективних заходів щодо використання та охорони земель у контексті Європейського зеленого курсу, які забезпечуватимуть досягнення позитивного економічного, соціального і екологічного ефекту та припинення деградації ґрунтів.

3. Потребує змістовного оновлення Положення про моніторинг земель, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.1993 № 661, в тому числі у частині:

- організації моніторингу ґрунтового покриття з урахуванням європейського досвіду, удосконалення національної системи агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, що діє в країні з 60-х років минулого століття, із залученням засобів дистанційного зондування, сполучення нових картографо-аналітичних матеріалів, одержаних у результаті повторного ґрунтового обстеження, з даними агрохімічної паспортизації і моніторингу – це й буде той самий зразковий світовий рівень інформації про ґрунти (чорноземи) країни;
- використання автоматизованих інформаційно-аналітичних систем та дистанційного зондування Землі;
- комплексної обробки даних про землю і земельні ділянки з різних джерел офіційних реєстрів країни;
- інтеграції до програми Copernicus із дослідження навколишнього середовища та безпеки (GMES), яка підтримується та керується Європейською Комісією разом з Європейським космічним агентством (ЄКА), державами-членами ЄС та агенціями ЄС та спрямована на досягнення всеосяжного, безперервного, незалежного, високоякісного, широкодіапазонного спостереження Землі, надання точної, своєчасної та легкодоступної інформації, що надає можливості

для покращення управління довкіллям, для параметричного страхування, розуміння та пом'якшення наслідків зміни клімату та забезпечення цивільної безпеки.

Доцільно визначити національним органом моніторингу земель незалежну інституцію (наприклад, Національну академію аграрних наук України), яка могла б упевнено забезпечувати функціонування технічної інфраструктури моніторингу (центру обробки даних), має належне кадрове забезпечення та є політично незалежною і не пов'язаною із органами державного контролю (нагляду). Слід забезпечити широке впровадження передових технологій автоматизованої обробки одержаних геопросторових даних на основі Big Data, Deep Learning, штучних нейронних мереж тощо.

4. Рекомендувати Національній академії аграрних наук України, науковим установам та закладам вищої освіти землевпорядного профілю посилити комплекс фундаментальних і прикладних досліджень за такими напрямками:

- розроблення концептуальних підходів до використання та охорони земель;
- вплив збройної агресії російської федерації на ґрунтовий покрив, стан і здоров'я ґрунтів;
- методичні засади визначення розмірів шкоди та збитків, завданих ґрунтовим ресурсам внаслідок військових дій російської федерації;
- розроблення наукових основ та методів землевпорядкування, охорони земель у разі зміни форми власності на землю та цільового призначення;
- удосконалення методології оптимізації землекористування та обліку земельних ресурсів у сучасних умовах;
- удосконалення методики ґрунтових обстежень та агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення;
- планування, прогнозування і організація раціонального використання та охорони земель;
- розроблення нормативів використання та охорони земель;
- розроблення методики та еталону паспортизації об'єктів землеустрою регіонального та місцевого рівня: територій адміністративно-територіальних одиниць, територіальних громад, земельних масивів, земельних ділянок;

- розроблення науково-методичних засад здійснення моніторингу земель на основі дистанційного зондування Землі, геоінформаційних технологій.

4. Викладення у новій редакції нормативів та Порядку визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. № 1279 і змістовно не оновлювалися із кінця 1990-х років. У процесі удосконалення еколого-економічного механізму відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, що мають розглядатися як джерело фінансування заходів із охорони земель, необхідно, зокрема, передбачити чіткий механізм визначення втрат внаслідок:

- обмеження прав власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів;
- погіршення якості угідь внаслідок негативного впливу, спричиненого діяльністю громадян, юридичних осіб, органів місцевого самоврядування або держави;
- виключення сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників із господарського обігу внаслідок встановлення охоронних, санітарних та інших захисних зон.

5. Реалізувати такі заходи:

- проведення повторне (або коригування) суцільного ґрунтового обстеження, тому що матеріали попереднього, проведеного більше 50 років тому, застаріли, в т.ч. із урахуванням наслідків збройної агресії російської федерації проти України;
- поліпшити інформаційне забезпечення через формування баз ґрунтових даних з розширеними оцінювальними, картографічними й прогностичними можливостями, активізація діяльності Українського ґрунтового інформаційного центру, передача інформації до Державного земельного кадастру;
- активізувати співпрацю з міжнародними інституціями, насамперед із ГПП/ФАО, Міжнародною мережею чорноземів, Глобальним екологічним фондом, Зеленим кліматичним фондом і ін. з метою

обговорення та вирішення питань, пов'язаних зі збереженням і сталим управлінням ґрунтовими ресурсами;

- взяти участь у підготовці Доповіді FAO про стан ґрунтових ресурсів світу, Глобальної міжнародної угоди щодо захисту, збереження та сталого розвитку управління чорноземами, реалізації пілотного проєкту рекарбонізації ґрунтів;
- підтримати ініціативу ГПП/FAO щодо створення Міжнародного науково-дослідного інституту чорноземів.